

ХӨГЖИЛД ХҮРСЭН ТУРШЛАГА БА МОНГОЛЫН АРДЧИЛАЛ

Ч.ӨЛЗИЙСАЙХАН¹, Д.УНДРАХ²

¹МУИС-ийн Улс төр судлалын тэнхимийн багш, доктор, дэд профессор

²МУИС-ийн Улс төр судлалын тэнхимийн багш, докторант

Түлхүүр үг: Олон улсын харилцаа, байгалийн баялаг, нөөц, уул уурхай, ашигт малтмал, дэлхийн улс орнууд, эдийн засаг, засгий газар, гадаад бодлого

ABSTRACT: As Mongolia has gained a specific role in global economic relations and keeps its geopolitical peculiarity, it has become vital to define its secure existence in international arena and to determine future perspectives and development tendency neatly. In the article, comparative analysis had been done between those countries with the history of failure and success on the way of exploring and circulating their rich source of natural wealth.

ТОВЧ АГУУЛГА: Баялагаа дагаж хөгжсөн орнууд нэг бол баяжсан, эсвэл баларсан байгаагын шалтгаан нь тухайн улс баялагтаа эзэн болж чадсан уу, төрийн бодлого нь энэ том эдийн засагт тохирсон алсын хараатай байж чадсан байна уу гэдгээр тайлбарлагдах боломжтой ажээ. Байгалийн баялгаараа дэлхийн нийтэд танигдсан улс орнуудын өнөөгийн байдлыг зэрэгцүүлэн харж, Монголчууд бид хаашаа хандаж, юунд зорьж буйг зураглахыг оролдлоо.

Олон улсын харилцааны онолын томоохон төлөөлөгч Ганс Моргентау олон улсын бодлого нь бусад ямар ч улс төрийн бодлогын нэгэн адил нөлөөлөө тогтоохын төлөөх тэмцэл юм гэж өгүүлсэн байдаг билээ. Монгол улс олон улсын эдийн засгийн харилцаанд томоохон байр суурь эзэлсэн, геополитикийн хувьд нилээд онцлогтой улс болж байгаа бөгөөд олон улсын харилцааны өвөрмөц орчинд хэрхэн оршин тогтнож, хөгжлийн бодлогоо тодорхойлж, ирээдүйн хэтийн төлөвөө зөв урьдчилан харах нь нэн ойрын тулгамдсан асуудал болж байна. Бид энэхүү өгүүллийг бэлтгэхээр материал судлаж эмхэлж цэгцлэх явцдаа манай Монгол улс шиг баялагаа дагаж хөгжсөн орнууд нэг бол баяжсан, эсвэл баларсан байгаад үнэлэлт дүгнэлт өгөхийг хичээсэн билээ. Баяжих, балрахын гол учир шалтгааныг тухайн улс баялагтаа эзэн болж чадсан уу, төрийн бодлого нь энэ том эдийн засагт тохирсон алсын хараатай байж чадсан байна уу гэдгээр тайлбарлах боломжтой болох нь илт харагдаж байсан билээ. Бид энэхүү судалгаагаараа байгалийн баялагаараа дэлхийн нийтэд танигдсан улс орнуудын өнөөгийн байдлыг зэрэгцүүлэн харж, баялгыг хэн хянаж байна гэдгийг улс орнуудын түүхийн зам мөртэй нь уялдаа холбоотой болохыг гаргахыг зорьсон. Судалгааны ажлын гол үр дүнг эхэнд нь харуулах нь улс орнуудын түүхийг харьцуулж, үнэлж дүгнэхэд илүү дөхөмтэй болов уу гэж үзсэнээс дараахь хүснэгтийг толилуулъя.

Байгалийн баялагтай орнууд

Улс нь байгалийн баялагынхаа дийлэнхи хувийг хянадаг орнууд	Улс нь байгалийн баялагынхаа дийлэнхи хувийг хянаж чаддаггүй орнууд
<ul style="list-style-type: none"> • Австрали • Хятад • Чили • Алжир • Канад • Катар • Кувейт • Ливи • Саудын Араб • Хятад 	<ul style="list-style-type: none"> • Нигерия • Боливи • Монгол

Энэ жагсаалтыг цааш үргэлжлүүлэх боломжтой боловч ерөнхийдөө ашигт малтмалын нөөцөөрөө дэлхийд томоохонд тооцогдох орнууд энд хамрагдсан тул тоог хязгаарласан болно.

Австрали улс нь газар зүйн байрлалын хувьд алслагдмал, бусад улс орнууд байгалийн баялагыг нь цөлмөх аюул харьцангуй багатай, эртнээс зах зээлийн эдийн засаг хөгжиж ирсэн учраас улс нь өөрийнхөө жам ёсоор хөгжих таатай нөхцөлтэй байсан орон. Харин дотооддоо бол уул уурхайн лицензтэй холбоотой бослого тэмцэл дээр үеэс гарч байсан. Жишээлбэл, 1854 онд уул уурхайн үйлдвэрлэлийн лиценз олголттой холбоотой “Эврикийн бослого” гарч энэ бослогын дараа Их Британы импери нь Австралид гадаад хэрэг, батлан хамгаалалт, олон улсын усан тээврийн асуудал гэсэн хязгаарлагдмал хүрээнд өөрийн хяналтаа хадгалж үлдэхээр болсон байдаг. Өөрөөр хэлбэл, хэдийгээр колоничлолд байсан ч эдийн засаг, байгалийн баялаг дээр Австраличууд өөрсдөө эзэн байх эх суурь эртнээс тавигджээ. 2006 онд Тиморын тэнгисийн нефть, байгалийн хийн ордтой холбоотой маргаантай байсан асуудлаа шийдэж хийн болон нефтийн олборлолтоо “50:50” байх тохиролцоонд хүрчээ. Австралийн байгалийн баялагын нөөц нь дэлхийн дунджаас 20 дахин их юм.

Хятад. Catalogue of Industries for Guiding Foreign Investment (2011 Revision)[现行有]

【法规标题】外商投资产业指导目录(2011年修订) [Effective]

II. Mining Industry

1. Exploration and exploitation of coal-bed gas and utilization of mine gas (limited to Chinese-foreign equity or contractual joint ventures)
2. Risk exploration and exploitation of oil and natural gas (limited to Chinese-foreign equity or contractual joint ventures)
3. Exploitation of low permeability oil or gas reservoirs (fields) (limited to Chinese-foreign equity or contractual joint ventures)
4. Development and application of enhanced oil recovery and relevant new technologies (limited to Chinese-foreign equity or contractual joint ventures)
5. Development and application of new technologies for oil exploration and exploitation in areas such as geophysical prospecting, drilling, well logging, mud logging, and down-hole operation (limited to Chinese-foreign equity or contractual joint ventures)

6. Exploration and exploitation of unconventional oil resources, such as oil shale, oil sand, heavy crude oil, and extra-heavy crude oil (limited to Chinese-foreign equity or contractual joint ventures)
7. Exploration, exploitation and ore dressing of iron and manganese minerals
8. Development and application of new technologies for enhancing utilization rate of mine tailings and the comprehensive application of ecological restoration technology in mining areas
9. Exploration and exploitation of unconventional natural gas resources, such as shale gas and marine gas hydrate (limited to Chinese-foreign equity or contractual joint ventures)

Энэ катологи бол Хятадын засгийн газраас гадаадын хөрөнгө оруулалтын талаар баримтлаж байгаа бодлогыг тодорхой харуулж байгаа бөгөөд бид судалгааныхаа зорилгод нийцүүлэн зөвхөн ашигт малтмалтай холбоотой хэсгийг таслан авсан болно. Энэ жагсаалтанд байгалийн хий, нефть, төмөр, мангани зэрэг ашигт малтмалын олон салбар дээр Хятад болон гадаадын хөрөнгө оруулалт шударга ёсны үндсэн дээр эсвэл гэрээгээр зохицуулсан хамтарсан үйлдвэрлэл байж болно гэж заасан байна. Өөрөөр хэлбэл, Хятадын тал шударга ёс гэдэг дээр өөрийн газар нутаг дээр байгаа баялгийг олборлож байгаа тул эзэн нь юмаа мэдэх гэсэн энгийн зарчмыг мөрдлөг болгохоо төрийн бодлогоор зааж өгсөн байгаа бөгөөд амьдрал дээр ч энэ бодлого бодитой хэрэгждэг байна.

Чили нь дэлхийн зэсийн гол экспортлогч орны нэг. Зэсийн олборлолт хийдэг Коделко нь - төрийн өмчит байгууллага бөгөөд зэс үйлдвэрлэлээр дэлхийд томд тооцогдох корпораци. Чилийн зэсийн томоохон ордуудыг 1900-аад оны үеэс АНУ-ын 100% хөрөнгө оруулалттай компани эзэмшиж байсан ба 1971 онд ерөнхийлөгч Сальвадор Альендегийн 17450 тоот тогтоолоор бүх зэсийн ордуудыг Коделкод шилжүүлж авсан. Өөрөөр хэлбэл, гадаадын эзэмшигчдийн өмчийг национализаци хийх замаар өнөөгийн зэсийн дэлхийд нөлөө бүхий том корпораци эх орныхоо баялгийн эзэн болж байгуулагдсан түүхтэй. 1973 онд болсон төрийн эргэлтээр зэсийн том ордуудаа Чилид нь буцаан авчирсан ерөнхийлөгч Сальвадор Альенде алагджээ. 1970-1973 оны хооронд АНУ төмөр зам, цахилгаан станц замын сүлжээг нь зорилготойгоор эвдэж улс оронд эмх замбараагүй байдал бий болгож төрийн ердийн үйл ажиллагаа явуулах боломжгүй болгосон гэж үздэг хүмүүс бас байдаг байна. Хэдийгээр олон хүний амь нас, эрх чөлөөг зольж олж авсан ч Коделько корпорацийн мэдлийн зэсийн том ордууд Чилийн ард түмний өмч болон хоцорчээ. Одоогийн дүр төрхөө 1976 онд ерөнхийлөгч Аугусто Пиночетийн үед олсон байна. Коделкогийн захиралыг Чилийн Ерөнхийлөгч томилдог. Чили улс зэсийн том ордуудаа өөрсдийн талд шилжүүлэн авснаас хойш 4-5-хан жилийн дараа гэхэд улс орныхоо хөгжлийн эрчимтэй хөгжлийн зам дээр нэгэнт зогсч чадсан байсан гэж үздэг ажээ. Үүнийг дараах хэдхэн үзүүлэлтээс харья: Ерөнхийлөгчийн засаглалтай. 16,928 873 хүн амтай. ҮНБ нь 243 044 тэрбум доллар, үүнээс нэг хүнд оногдох хувь 14 510 \$.

Алжирийн эдийн засгийн гол салбар нь нефть, шатдаг хийн олборлолт юм. Шатдаг хийн нөөцөөрөө дэлхийд 5-д, шатдаг хийн экспортын хэмжээгээрээ дэлхийд 4-т ордог. Нефтийн нөөцөөрөө дэлхийд 15-д, нефтийн экспортоороо дэлхийд 11-д ордог. Хүн амд оногдох дотоодын нийт бүтээгдхүүн 6,9 мянган доллар, дэлхийд 126-д ордог. Хүн амын ядуурал 26%.

1962 оны Ү сарын 5-нд Францын колониос гарсан. 37 100 000 хүн амтай. ДНБ нийт 255 012 миллиард. Францын колончлолын эсрэг цус урсгасан дайн 1954 онд эхэлж 1962 онд эрх чөлөөгөө олж авсанаар дууссан. Энэ дайнд 300 000-1 000 000 гол төлөв энгийн ард иргэд нас барсан гэж янз бүрийн эх сурвалж өөр өөрөөр тайлбарладаг юм байна. 1957 онд Франц улс Алжирт цөмийн бөмбөг турших полигоноо байгуулж, 1960-

оы II сарын 13-нд анхны атомын бөмбөгийн туршилтаа хийсэн бөгөөд албан ёсны тоогоор 17 удаа туршилт хийсэн гэгддэг. Хирошимад 13 килотонн, Нагасакид 21 килотонн тротилийн эквиваленттай тэнцэх атомын бөмбөг хэрэглэсэн байдаг бол 1961-1966 онд Алжирт 70 килотонн бөмбөг туршсан байдаг ажээ. Алжир Францаас чөлөөлөгдсөний дараа ч энэ туршилт үргэлжилсэн бөгөөд 1960-1995 онд Франц улс нийт 210 цөмийн зэвсгийн туршилт хийсэн байна

Сайд нарын Зөвлөлийн дарга байсан Д.Содном гуай Газрын тосны газрын даргаар 1992 онд ажиллаж байхдаа Алжирт очиж газрын тосны талаар баримтлах бодлогын талаар туршлага судлаж явахад "...газрын тосны бодлогоо эхнээсээ буруу тавибал засахад маш хэцүү, манай орон их удаан хугацааны тэмцлийн дүнд өөрийн талд ашигтай байхаар зохицуулж чадлаа. Өмнө нь бол Алжирын талд ямарч ашиггүй, Францын талд дэндүү ашигтай байхаар гэрээ хийгдсэн байсан. Манай энэ алдааг та нар давтаж болохгүй..." гэж анхааруулж байсан гэж бичсэн байдаг. Харамсалтай нь Д.Содном гуай энэ талаар хичээн ажилласан ч үр дүнд хүрээгүй болохоо бас бичиж тэмдэглэсэн байдаг юм.⁵¹

Канад нь дэлхийн хамгийн баян орнуудын нэг. Ойн аж ахуй, нефть олборлолт нь хамгийн чухал салбаруудад тооцогдоно. Байгалийн хийн арвин нөөцтэй. Нефтийн нөөцөөрөө Саудын Арабын дараа 2-рт ордог.

Дэлхийн II дайны дараа Канадын националистууд америкийн бараа таваар, бүтээгдхүүн, мэдээллийн хэрэгсэл газар сайгүй бий болсонтой холбогдуулан үр тариа болон эдийн засгийн бие даасан байдлынхаа төлөө санаа зовинож эхэлсэн байна. 1970-аад оны үед эрчим хүчний хангамжийн асуудал, боловсруулах үйлдвэр дэх гадаадын капиталын эзлэх хувь хэмжээтэй холбогдуулан либерал бодлого баримтлаж байсан ерөнхий сайд Пьер Трюдогийн засгийн газар нь бодлоготоо өөрчлөлт оруулж Үндэсний эрчим хүчний программ ба гадаадын хөрөнгө оруулалтыг хянах шийдвэр гаргахад хүргэжээ. 1960-д онд гадаадын хөрөнгө оруулагчдыг радио телевиз, банк, санхүүгийн компани нээх, тэрчлэн газрын тосны хайгуул хийх, ураны ордуудыг эзэмшихийг хориглосон. Гадаадын капиталуудын хөрөнгийг дахин шалгах агентлаг байгуулж тэднийг Канадаас ашиг олох явдлыг багасгах бодлого баримтлажээ. Нефтийн олборлолт, боловсруулалтанд 1979 оноос гадаадын хөрөнгө оруулалтыг хязгаарласан байна.

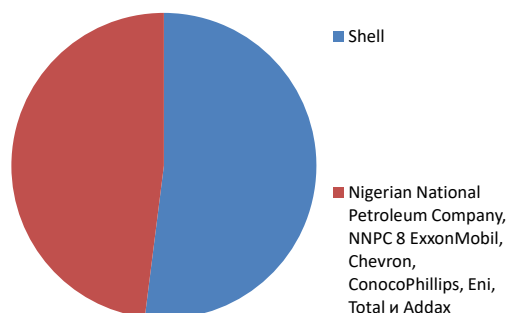
Дэлхийн хамгийн баян орнуудын нэг Катар нэг хүнд ноогдох дотоодын нийт бүтээгдхүүн нь 88222 \$. Шатдаг хийн нөөцөөрөө дэлхийд III-т ордог. Нүүрс ус төрөгчийн нэгдэл бүхий түүхий эдээсээ хараат бус байхын тулд гадаадын хөрөнгө оруулалтыг татах бодлого явуулдаг. 800 000 хүн амтай. 1935 онд Катар Их Британитай "Петролеум девелопмент оф Катар" компанийг концессийн гэрээгээр байгуулсан. Энэ гэрээгээр 75 жил бараг ямар нэг хяналт, хязгаарлалтгүйгээр нефть болон шатдаг хий хайх, олборлох, худалдах, аж үйлдвэрийн барилга байгууламж барих, гадаадын ажилчдыг оруулах болсон байв. Энэ нь улс орны эдийн засгийн уламжлалт бүх харилцааг эвдсэн, уугуул оршин суугчдын нөхцөл байдлыг эрс дордуулсан гэрээ байв. 1960 оны сүүлчээр Их Британийн колоничлох бодлогын эсрэг хямрал илт болж 1961-ҮИ-19-нд Их Британийн колониос гарсан. Дэлхийд III-т орох нефть, шатдаг хийн том компани болох The Golden Pass Pipeline-д Qatar Petroleum (70%), ExxonMobil (17.6%) and ConocoPhillips (12.4%) хувийг эзэмшиж байна. Өөрөөр хэлбэл нефтийн бүтээгдхүүнийхээ 70%-ийг өөрсдөө хянах бололцоотой болсон.

Кувейтийн хүн ам 3,566 000 атал дэлхийн нефтийн нөөцийн 9 % нь энэ улсад байдаг бөгөөд энэ нь дэлхийд ҮII байрт орох хэмжээний их нөөц юм. Нэг хүнд оногдох

⁵¹ Алтан Чой овогт Думаагийн Содном, Амьдрал бодол, УБ.2003 он, 138 дахь тал

ДНБ нь 54100 ам.долларт хүрсэн. 1913 онд шейх Мубарак Их Британи улс Кувейтийн нефтийн боловсруулалтанд монополь эрх тогтоохоор гарын үсэг зурсан. Гэвч 1961 оны ҮІ сарын 19-нд тусгаар тогтнолоо олж авснаар байгалийн асар их баялгаа өөрсдөө захиран зарцуулах боломжоо олж авчээ.

Нигерия улсын нефть олборлолт

байгуулж байсан боловч 1975 оноос 100% төрийн өмчийн компани болж өөрчилжээ.

Нигерия улс нь хуучин Их Британий колони байсан, 152 217 341 хүн амтай, ДНБ 206,7 миллиард, нэг хүнд оногдох ДНБ нь 2009 оны байдлаар 2400\$ байв. Энэ үзүүлэлтээрээ Африктаа 13-т, дэлхийд 177-д орох бөгөөд ядуурал 70%-д хүрчээ. Тропикийн дулаан уур амьсгал, саванна, хүрхрээ ихтэй тул туризм хөгжсөн ч бохирдол, цэвэр усны асуудал нь энэ улсад ихээхэн хүндрэл учруулдаг. 1966 онд цэргийнхэн төрийн эргэлт хийсэн нь нь шашин угсаатны мөргөлдөөн болтлоо даамжирсан. 1967-1970 онд иргэний дайн болсон. 1966-1978, 1984-1989, 1993-1998 онуудад улс төрийн намуудын үйл ажиллагааг хориглож байсан. Одоог хүртэл шашин угсаатны мөргөлдөөн гарч олон зуун хүн үрэгдсээр байна. Хүүхдийн эндэгдлээр дэлхийд 11-д ордог бол, бичиг үсэг мэдэх хүмүүс нийт хүн амын 68%-г эзлэнэ. Улс төрийн хувьд тогтворгүй, авилга ихтэй.

1901 онд нефтийн орд нээж илрүүлсэн, нефтийн их нөөцтэй. 1956 оноос нефть боловсруулж эхэлсэн ба 1971 оноос ОПЕК-ийн гишүүн орон болсон. Дэлхийд нефтийн экспортоороо 2007 онд 8-р байранд орж байсан бөгөөд 2008 онд л гэхэд өдөрт 2,17 сая баррель нефть олборлож байв. Нефтийн нөөц нь 25-36 миллиард баррель гэж тооцогддог. Нефть олборлолтыг Nigerian National Petroleum Company (NNPC) болон үндэстэн дамнасан корпораци Shell, Exxon Mobil, Chevron, ConocoPhillips, Eni, Total, Addax-ын хамтарсан байгууллага эрхэлдэг. Shell хэмээх Дани улсын компани 52%-ийг дангаараа хянаж байдаг. 2003 онд нефть олборлолт 22 миллиард доллар хүрсэн ба энэ үед нефть олборлолтоороо дэлхийд 6-д орж байжээ. АНУ, Европын орнуудад бүтээгдхүүнээ экспортлодог. XXI зууны эхэн үеэс гадаадын компаниудын үйл ажиллагаанд засгийн газрын бус зэвсэгт хүчнүүд саад учруулах болсон ба МЕНД, Бакасын залуус, Африкийн Эгбес залуус, Нигерийн ард түмний сайн дурын Дельта отряд зэрэг байгууллагууд гадаадын иргэдийг барьцаалах, дэлбэлэх гэх мэт үйл ажиллагаа явуулдаг болжээ. Нигери улсыг өмнөх байгалийн баялаг дээрээ түшиглэн амжилттай хөгжсөн орнуудтай харьцуулбал өөрсдийн баялагтаа хяналтаа тавьж чадаагүйгээс ард олон нь ядуурсан, энэ байдалд сэтгэл дундуур хэсэг нь янз бүрийн үймээн, тэмцэл, аллага хядлагад автдаг нь тодорхой харагдаж байна. Олон түмний сэтгэл дундуур байдлаас үүдэлтэй иргэний дайн Нигеричуудын амьдралын салшгүй хэсэг болж байжээ гэж үзэж болох юм.

Афганистан улс нь 1978 оноос хойш дайны байдалд байна. Өрнө Дорныг холбосон худалдааны зам дагуу байрладаг, ашигт малтмал ихтэй ч нутаг орны уулархаг тогтоц нь ашиглахад бэрхшээл учруулдаг. Нүүрс, үнэт металл, гантиг, лазурит, байгалийн хий, зэс төмөр, маргенц ихтэй. Айнак хэмээх Кабулд ойрхон Евроазид хамгийн томд тооцогдох зэсийн ордтой. Хаджигекийн төмрийн орд нь Өмнөд Азид

хамгийн томд тооцогдоно. Газарзүйн чухал байрлал, байгалийн арвин баялаг нь нь энэ орныг их гүрнүүдийн тэмцлийн талбар болгож “Их тоглоом” гэгдэх дэлхийн хүчирхэг гүрнүүдийн тоглоомын талбарт аваачсан.

1973 онд хаант засаглалаа унагааж бүгд найрамдах засаглал тогтоосон. 1978 онд хувьсгал эхэлсэн. Энэ үед ерөнхийлөгч Мухаммед Дауд гэр бүлийнхнийхээ хамт алагдаж Хафизулла Амин төрийн тэргүүнээр гарч ирсэн бөгөөд тухайн үеийн ЗХУ Аминыг Барууны талд ороход бэлэн этгээд гэж үзсэн тул Афган руу цэргээ оруулж иргэний дайн, үймээн самууныг даамжруулсан нь өнөөг хүртэл үргэлжилж байна.

1992 оноос хойш хар тамхины үйлдвэрлэл эрчимтэй хөгжсөн ба 1999 онд 4000 тонн хар тамхины ургац хурааж дэлхийн рекорд тогтоож байв.

2001 оны IX сарын 11-ны үйл ажиллагааг зохион байгуулагч, алан хядагч Осам Бин Ладен Афганистанд орогнож байсан нь АНУ цэргээ Афганистанд оруулах шалтаг болж өгсөн. Нэлээд судлаачид үүнийг Туркменстан-Афганистан-Пакистан-Энэтхэгийг дамжсан шатдаг хий дамжуулах хоолойд АНУ-ын оролцоог хассантай холбож тайлбарладаг байна. Нэг хүнд оногдох ДНБ 800\$. Экспорт нь хар тамхи, үр тариа, жимс, самар, арьс шир. 28 сая хүнтэй. Эрэгтэйчүүдийн 43%, эмэгтэйчүүдийн 12% нь бичиг үсэгтэй.

Ливи улс нь 1951 онд Италийн колониос гарсан. 6 365 563 хүн амтай. ДНБ нь 88 133 миллиард, нэг хүнд оногдох дотоодын нийт бүтээгдхүүн нь 14 192\$ байдаг нь дэлхийд 55-д орно. 2011 оны II сарын 5-нд Ливийн боомт хот Бенгазид “шашны зүтгэлтнийг” цагдаа болон засгийн газрын зүгээс баривчилсантай холбоотойгоор 500-600 хүн Бенгазийн төв талбайд жагсч цагдаа нартай мөргөлдсөн. Хоёр зэвсэггүй цагдааг жагсагчид дүүжилж алсан байна. Ливийн засгийн газар олон арван арабын бусад орноос ирсэн хүмүүсийг баривчилсан бөгөөд “гадаадынхны сүлжээнд орсон” гэж буруутгасан байна. Босогчид 1969 оноос хойш засгийн эрхэнд байсан Муаммар Каддафийг огцрохыг шаардаж тэмцсэнээр олон зуун хүн амий алдсан.

Өрнөдийн орнуудтай цэрэг зэвсгийн асуудлаар маш их асуудал үүсгэж байсан нь Пан-африкан үзлийг их дэмждэг бодлого баримталж байсантай нэг талаараа холбогдоно.

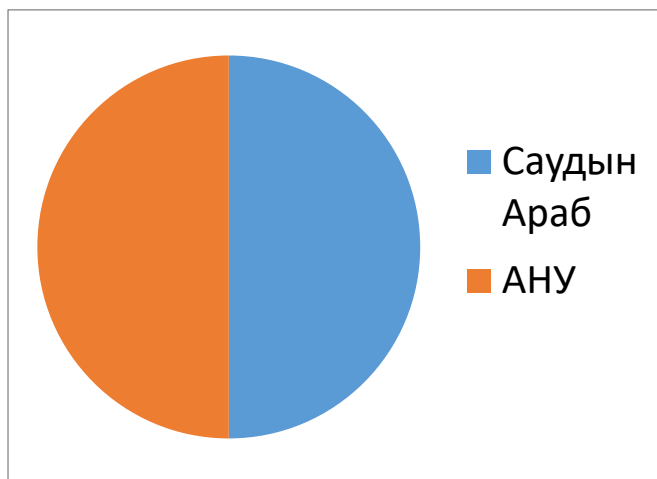
Нефть газрын нөөц их. Нефтьхими, нефть боловсруулах, баяжуулах, хөнгөн цагааны үйлдвэрлэл их хөгжсөн. 1970 оны үеэс нефтийн компаниуд дээр национализаци хийж олборлолт, тээвэрлэлт зэрэг үйл ажиллагаанд нь хяналт тавьж эхэлсэн. Энэ бодлогын хүрээнд Conoco Phillips, British Petroleum болон Amoco зэрэг гадаадын компаниудын эзэмшилд байсан хэд хэдэн ордуудыг өөрийн орондоо шилжүүлэх үйл ажиллагаа явагдсан. 1973 онд Ливи болон Арабын орнууд Израйлийг дэмжиж байгаа Европын орнуудыг эсэргүүцэж эмбарго буюу нефть нийлүүлэлтдээ хязгаарлалт хийсэн. Хэдийгээр эмбарго цуцлагдсан ч олон орон *British Petroleum*-д тохиолдсон таагүй туршлагатай холбоотойгоор Ливийн удирдагчидтай ямар нэг бизнес хийхээс болгоомжилж байв. Гэсэн хэдий ч 1974 оноос Франц, Аргентин улсуудтай бартерийн гэрээ хийж чаджээ. Харамсалтай нь эмбарго АНУ-тай өнөөг хүртэл үргэлжилсээр байгаа бөгөөд магадгүй энэ нь бие биенийгээ хардах сэрдэх нөхцлийг бий болгож өнөөдөр Ливийн ард түмэнд учирч байгаа гай зовлонгийн учир шалтгаан болж байж болох юм.

Саудын Арабын хүн ам нь 28 686 633. ДНБ нь 622,0 млрд \$ нэг хүнд оногдох дотоодын нийт бүтээгдхүүн нь 25 338\$. 2009 онд нефть олборлолтоор Оросын дараа 2-рт орж байсан. Нефть нь экспортын бүтээгдхүүний 95%, нийт орлогын 75%-ийг бүрдүүлдэг. Энэ баялагаа нийтийн сайн сайхны төлөө зарцуулах боломж олгодог.

1938 онд Саудын Араб нефтийн том орд нээж, 1946 оноос нефть боловсруулах үйлдвэр барих ажил эхэлсэн нь энэ улсын баяжих эх үүсвэр тавигдсан гэж болно. Тус улсад улс төрийн намыг хориглодог. Гүйцэтгэх засаглал, сайдуудад зөвлөх ассамблейг 4 жилийн хугацаатайгаар эзэн хаан томилдог.

Давуу тал нь асар их нефть, байгалын хийн баялаг, түүнд зохицсон боловсруулах үйлдвэртэй. Нефтиэс олох ашиг орлого дээр маш сайн хяналт тавьдаг. Илрүүлсэн нефтийн нөөц нь 260 миллиард баррель бөгөөд дэлхийн илрүүлсэн нефтийн нөөцийн 24% болно. Бусад орнуудтай харьцуулбал энэ тоо нь байнга өсч байдаг. Учир нь шинэ ордууд нээгдсээр байна. ОПЕК-ийн орнууд дотроо гол үүрэгтэй, дэлхийн нефтийн үнийг тогтоож өгч байдаг. Улс орондоо нефтиэс гадна үндэсний үйлдвэрлэл бий болгоход анхаарч төмөрлөг, нефтьхими, эмийн үйлдвэрүүдийг хөгжүүлсэн.

1945 оны II сард АНУ-ын ерөнхийлөгч Франклин Рузвельт Саудын Арабын хаан Ибн Сау нар АНУ-д хайгуулын ажил хийх монополь эрхийг олгосон гэрээнд гарын үсэг зуржээ. 1951 онд Arabian-American Oil Company (АРАМКО) компани байгуулж концессийн гэрээ байгуулсан. Энэ компани нь нефтийн орлогоо 50:50 хувиар хуваана гэсэн зарчимд тулгуурлажээ. 1980 оноос АРАМКО 100% өөрсдийн хяналтаа тавих, эзэмших болсон.

ний 68.1% хүрдэг. 1952 оноос хойш бараг жил бүр хувьсгал болж байгаа ба иргэний хөдөлгөөнүүд нь сүүлийн үед байгалийн хийн салбараа төрийн мэдэлд авахыг эрх баригчдаасаа шаардаж эхэлсэн.

Ерөнхийлөгч Эво Моралес нь 2009 онд байгалийн хийн үйлдвэрлэлийг төрийн мэдэлд авч Америкийн “Exxon Mobil”, Испанийн “Repsol”, Бразилийн “Petrobras”, Францын “Total”, Их Британийн “British gas” зэрэг олон улсын томоохон корпорацитай хийсэн бүх гэрээг хүчингүй болгоно гэдэг амлалт өгч байлаа. 2009 онд Эво Моралес шинэ үндсэн хууль санаачлан батлуулж, эдийн засгийн тулгуур салбаруудаа төр хянадаг байхаар зааж өгчээ. Өөрөөр хэлбэл Боливи улс нь ашигт малтмалын асар их нөөцтэй, түүнийгээ олборлох талаар олон зуун жилийн туршлагатай боловч энэ их баялаг дээрээ төрийн буруу бодлого явуулж өөрийн эх орондоо үлдээх, өөрсдөө хяналт тавих талаар бодлого явуулаагүй нь энэ орныг ядуурлын туйл руу түлхжээ.

Дээр дурдсан зүйлүүд бол эдгээр улсуудын талаархи, тэдний туулж өнгөрүүлсэн түүхийн талаархи хамгийн энгийн мэдээлэл юм. Хэдийгээр хамгийн энгийн, хэний ч олж авч чадах мэдээллүүд боловч эдгээрийг харьцуулж харвал ихээхэн нарийн учир шалтгааныг хэлж өгч байна. Тухайлбал:

Боливи улс нь цагаан тугалга, газрын тос, цайр, гянт болд, мөнгө, төмөр, алтны нөөц ихтэй. Байгалийн хийн нөөцөөрөө Өмнөд Америктаа 2-рт ордог. 500 жилийн өмнөөс Испаничууд Потосийн мөнгөний асар их нөөцтэй уурхайг ашиглаж эхэлсэн. Дэд бүтэц хөгжөөгүй. Хэдийгээр асар их байгалийн баялагтай боловч хүн ард нь туйлын ядуу амьдардаг, хүн амын 70% нь ядуучууд байдаг. Улсын төсөвөө ядууралтай тэмцэхэд голлон зарцуулдаг. Далд эдийн засаг ДНБ-

1-рт, Байгалийн баялаг их байна гэдэг нь тэр орон хөгжин цэцэглэж, иргэдийн амьдрал нь элбэг баян байна гэсэн баталгаа огт биш ажээ.

2-рт, Байгалийн баялаг ихтэй орнуудын төрөөс үндэснийхээ эрх ашгийг зөв тооцоолоогүй, харалган бодлого явуулах нь тэр орныг хөгжлийн зам руу биш харин сүйрэл мөхөл, иргэний дайн, улс хоорондын мөргөлдөөн, үгүйрэл хоосрол руу түлхэх ноцтой шалтгаан болж мэднэ.

3-рт, Баялгийн шударга бус хуваарилалт хийгдсэн тохиолдолд ард олны эсэргүүцэл тэмцэл гарах магадлал өндөр, тэр нь ч ноцтой үр дагаварт хүргэсэн түүх их бий.

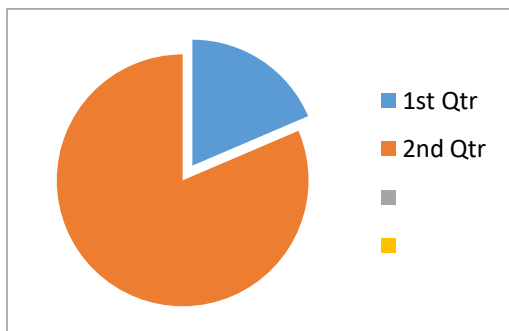
4-рт, Ихэнх тохиолдолд байгалийн баялаг эхэндээ гадаадын эдийн засгийн чадавхи сайтай улс орон, компаниудын мэдэлд шилжсэн байдаг.

5-рт, Гадаадын улс орнууд болон компаниудын мэдэлд шилжсэн баялагаа буцаан авч өөрийн орны төр засаг эсвэл үндэсний компаниудын мэдэлд шилжүүлж авч чадсан орнууд л хөгжилд хүрч чадсан жишээ элбэг.

6-рт, Гадаадын улс орон, компаниудын мэдэлд байгалийн баялагаа алдсан улс орнуудад төр, засгийн эрх мэдэлтнүүд нь авилга хээл хахуульд идэгдэж, төрийн зөв бодлого явуулах нөхцөлгүй болдог.

7-рт, Нэгэнт төрийн өндөр албан тушаалтнууд авилгын сүлжээнд орсон бол ийм бодлого дараа дараагийн үеүдэд ч үргэлжлэх магадлал их учраас баялагын хараалаасаа гарч чадахгүй доройтон мөхөхөд хүрч болох юм.

Улс орон хөгжлийн замаа хэрхэн сонгох вэ гэсэн эгзэгтэй цаг мөчид тулж ирсэн манай орны хувьд төрийн бодлого тодорхойлж буй улс төрийн зүтгэлтнүүд олон улсын харилцаанд үйлчилж байгаа, улс орнуудын түүхэнд харагдаж байдаг тэр зүй тогтол, хуулиудыг ойлгох хэрэгтэй. Ингэснээр улс хоорондын харилцааны суурь болж өгдөг учир шалтгаан, үйл явцын мөн чанарыг ойлгох боломжийг олж харна.

Улс орон бүр өөрийн ашиг сонирхолтой байдаг бөгөөд, энэ ашиг сонирхлоо хэрэгжүүлэхийг хичээх бүртээ хүч хэрэглэх боломжтой байдаг. Тухайлбал олон улсын харилцааны онолын реалист чиглэлийн том төлөөлөгч Ганс Моргентау “загалмайтнууд ариун газруудыг буруу номтнуудаас чөлөөлөх гэж, Вудро Вильсон ардчиллын төлөө дэлхий дахиныг аюулгүй болгох гэж, нацистууд Германы колоничлолын төлөө, Европ болон дэлхийд ноёрхлоо тогтоох гэж хүчирхийлэл хэрэглэсэн” тухай жишээ дурдсан байдаг.

Дэлхийн түүхийн аль ч үед ноёрхлоо тогтоохын төлөө улс орнууд сэргөлдөн тэмцэлдэж байсан. Харилцагч орнуудын ашиг сонирхлыг эхнээсээ зөв тооцоолоогүй, аль нэг талд хохиролтой шийдвэр гаргаж хэрэгжүүлэх нь ийм сэргөлдөөний үр хөврөлийг ямагт агуулсаар байх болно. Өнөөдөр өндөр хөгжилд хүрсэн, байгалийн баялаг бүхий орнуудыг аль аль талын ашиг сонирхлыг зөв хослуулсан бодлого явуулж чадсан гэж үзэж болно.

“Хэн ч өөрийн зүрх сэтгэлд үнэ цэнэтэй зүйлээр наймаалцдаггүй”⁵² гэж нэгэнтээ Английн нэрт улс төрч, улс төрийн философич Эдмунд Берк бичиж байв. Өөрсдийн ард

⁵² Burke Ed. “Speech on the Conciliation with America”. Loc.cit., Vol.II.p.169

түмний баялаг хэмээн нандигнаж, өвөг дээдсээсээ үлдээсэн газар шороо хэмээн хайрлаж явдаг хэмжээлшгүй их баялагаа “буруу бодлогоор явж байгаа, бидний зүйлийг хулгайлж байгаа” гэж үзэж буй ард түмэнд эсэргүүцэн тэмцэх зүрх сэтгэл хэзээд бэлэн байх нь дамжиггүй. Энэ энгийн сэтгэл зүйн ач холбогдлыг эдийн засгийн амьдрал руу буулгаж Адам Смит “ухаалаг арилжаагаар наймаачин, худалдан авагчын аль аль нь хожихоос бус, нэг нь нөгөөгөө хохироох ёсгүй” гэж тэмдэглэсэн байдаг.

Ашигт малтмалын талаар төрөөс зөв бодлого явуулж хөгжилд хүрсэн орнуудын баялагын талаар авч хэрэгжүүлсэн бодлого нь хамгийн энгийн нэгэнд ч ойлгомжтой ерөнхий дүрмийг баримтласан байх бөгөөд энэ нь ямар ч “40000 хувьсагчгүй”, харин иргэн бүр ойлгож болохоор, хүн бүр хүлээн зөвшөөрч болмоор, жирийн айл гэрийн ухаалаг хэрэгцээтэй жишиж болмоор, Адам Смитийн хэлсэн “Айл бүрийн хувьд ухаалаг, зөв алхам нь эзэнт гүрний хувьд тэнэг хэрэг байх нь бараг үгүй” гэсэн зарчимтай нийцэхээр байгааг дээрхи хэдэн улсын баримтаас харж болохоор байгаа билээ. Харин манай улс стратегийн ач холбогдолтой том орд болох Оюу толгой дээр хийсэн гэрээг бараг айл бүрт хамгийн хүлээн зөвшөөрч боломгүй гэрээ гэж үзсэн байдаг бөгөөд энэ гэрээний талаар хийсэн халз мэтгэлцээний талаар 8666 хүнээс санал асуулга явуулахад С.Баярцогтыг 18.57% буюу 1609 хүн, харин С.Ганбаатарыг 81.43% буюу 7057 хүн дэмжиж санал өгсөн байдаг билээ. Өөрөөр хэлбэл энэ гэрээний талаар төрөөс баримталсан бодлогыг 81.43% нь эсэргүүцэж байгаа юм. Энэ гэрээ дээр дурдсан улсуудын жагсаалтын аль талд нь манай улсыг чирч оруулж байна вэ... Баялагын хараалд нэрвэгдэн, зовлон зүдгүүр амсч буй тэр цөөхөн оронтой илүү адил харагдуулж байх шиг.

“Хувиа хичээсэн байдал, бусдын бодит айдас болон итгэл найдварыг анхаарч үзэх ямар ч хүсэлгүй байх явдал нь үндэстний хувьд юунаас ч илүү хөнөөлтэй юм”. “Хүн төрөлхтөний өөрсдөө үйлдвэрлэж чадах зүйлээ хийхийг, эсвэл өөрсдийн хөрөнгө, үйлдвэрлэлийг өөрсдөдөө хамгийн ашигтай гэж үзэж буй байдлаар ашиглахыг хориглох нь хүн төрөлхтөний хамгийн ариун нандин эрхийг илэрхий зөрчсөн хэрэг мөн” гэсэн Ганс Моргентaugийн үгээр энэхүү ажлаа төгсгөхийг хүсч байна. Монголчууд бид өөрсдийн баялагаа хамгийн ашигтай гэж үзсэн, хоёр тал хоёулаа хүлээн зөвшөөрч болохуйц нөхцлөөр арилжих хүсэлтэй байна. Энэ хүсэл зоригийг үл ойшоон, боомилж байгаа нь бидний хамгийн ариун нандин эрхийг зөрчиж байгаа хэрэг бус уу. Үүнд хэн буруутан вэ? гэсэн асуулт гарч ирж л таарна. Оросын түүхэнд Распутин, Германы түүхэнд Гитлер зэрэг ард түмэн бүхэлдээ үзэн ядмаар улс төрчид хүн төрөлхтний түүхэнд цөөн боловч гарч л байсан. Түүн шиг Монгол Улсын ард иргэдийн баялагыг үрэн таран хийсэн хариуцлагыг хүлээх эзний нэрийг тодорхой хэлэх цаг яг одоо биш ч гэсэн хэсэг цаг хугацааны дараа ил болох нь гарцаагүй.

Ном зүй

Думаагийн Содном, “Амьдрал бодол” УБ.2003 он

Burke Ed, “Speech on the Conciliation with America”. Loc.cit., Vol.II.p.169

Адам Смит, “Үндэстний баялаг” УБ

Марк Скаузен, “Эдийн засгийн ухаан эдүгээчилэгдсэн замнал” УБ. 2003

Милтон Фрийдман & Роуз Фрийдман, “Хувь заяагаа сонгох нь” УБ. 2001

УТШУ Дээж бичиг-XX зуун, УБ. 2001

Эрнандо Д.Сото, “Капиталийн нууц: Өрнөдийн ялгуусан капитализм өөр газар өөдөлдөггүйн

учир” УБ. 2004

Людвиг фон Мизэс, “Либерализм” УБ. 2004